

6. Сьогодні і минуле // Вісник українознавства. – Львів, 1939. – № 1. – 136 с.
7. Свято культури // Діло. – 21 травня 1924. – С. 3.
8. Центральний державний історичний архів України в м. Львові (далі – ЦДАЛ України в м. Львові), ф.362, оп.1, спр. 55, арк.191.
9. ЦДАЛ України в м. Львові, ф. 362, оп.1, спр.54, арк.212.
10. ЦДАЛ України в м. Львові, ф.771, оп.1, спр.10, арк.11.
11. ЦДАЛ України в м. Львові, ф. 309, оп.1, спр.31, арк.96.
12. Зуляк І. Діяльність “Просвіти” у Західній Україні в міжвоєнний період (1919–1939) / І. Зуляк. – Тернопіль, 2005. – 946 с.
13. Кліш А. Кирило Студинський: життя та діяльність / А. Кліш. – Тернопіль, 2011. – 217 с.
14. Кордуба М. Зв’язки Антоновича з Галичиною / М. Кордуба // Україна. – 1928. – Кн.5(30). – С. 33–78.
15. Білик Н. Б. Лепкий. Життя і діяльність / Н. Білик. – Тернопіль, 2001. – 170 с.
16. Дністрянський С. Доповідь на святкових зборах у Празі з нагоди 80-ліття від дня народження І. Горбачевського / С. Дністрянський // Тернопіль, 1995. – № 1. – С. 47–49.
17. Дядюк М. Участь жінок у діяльності Наукового товариства ім. Шевченка у Львові / М. Дядюк // З історії НТШ. – Львів, 1997. – С. 101–150.

ФІЛОСОФСЬКО-РЕЛІГІЙНІ ПОГЛЯДИ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

СОВІНЬСКА Н.В. (м. Вінніпег, Канада)

Copyright © 2014

УДК 811.161.1:39:81*23

Багато вікова історія людства знає немало видатних особистостей світового рівня в науці, літературі, музиці, мистецтві. Серед них, наприклад, Вільям Шекспір і Лев Толстой в літературі, Альберт Ейнштейн та Іван Пулюй в науці, Амадей Моцарт і Антоніо Вівальді в музиці. Чимало геніїв залишили свої імена і діяння в історії живопису, скульптури, архітектури тощо.

Відомий бразильський письменник Хорхе Амаду, аргументуючи свою думку стосовно ролі поета і героя як видатних особистостей у боротьбі за свободу народу, прирівнюючи одне до одного їхнє призначення, писав: “Поневолений народ створює свого героя... Як і поет, він іде на чолі народу. Поет допомагає народові усвідомити свої інтереси, свою людську гідність і перебудувати своє життя. Великих героїв і поетів створює народ у моменти найвищого напруження в житті нації – в моменти, коли вони потрібні людям як повітря, як пожива...” [1, с. 40].

Саме таким блискучим представником є геніальний український письменник, художник і громадський діяч *Тарас Григорович Шевченко*. Ось уже понад півтора століття він є центральною постаттю не тільки українського літературного процесу, а й української історії і культури взагалі. Загально визнано, що творчість жодного письменника у європейській літературі не може зрівнятися у духовному, політичному та історичному значеннях вимірах для свого народу з роллю, яку відіграє Шевченко. Крім цього, постать українського поета, його творчість і революційна діяльність займають помітне місце у світовій історії й культурі як виразник інтересів усіх народів, кожної гнобленої людини, вказуючи їм шлях до перебудови своєї долі і свого життя. Геніальна Шевченкова поезія вже за його життя вийшла далеко за межі України і Російської імперії взагалі і набула загальноєвропейського та світового звучання. Саме його поетична творчість, як і всіх геніїв людства, стала відомою у широкому світі, її сприйняли і полюбили усі народи, вона стала духовним скарбом світової культури, в якій виражено прагнення до свободи і справедливості людей усієї планети.

Водночас Тарас Шевченко у своїх творах виразив тверду упевненість у невмирущості і незборимості його національного духу, його мужності і твердості в боротьбі за свою свободу і волю. Він вірив у неминучий прихід світлого майбутнього, у перемогу добра над злом, у те, що народ України неодмінно досягне національної свободи і незалежності. Надихаючи свій народ повносилою надією на краще майбутнє, поет проголосив: “...*Встане Україна. / І розвіє тьму неволі, / Світ правди засвітить, / І помоляться на волі / Невольничі діти!*...” [2, Т.1, с. 124].

Тарас Шевченко, як зазначав М. Костомаров, воскресив свій народ, покликав його до нового життя, бо він був “обранцем народу в прямому значенні цього слова; народ його ніби

обрав співати замість себе”. Разом із своїм народом він пережив його страждання на собі особисто. Його приклад, його заповіді і сьогодні пронизують серця цього українського народу, який не може вирватися із неволі. За це він щиро вдячний Шевченкові і завжди низько схиляє голову перед його пам'яттю, оспівує його у своєму житті, старається виконати його заповіді.

Староримський філософ Цицерон висловився про філософію дуже високо, назваючи її “ліками на хвороби людського духу”. Основним питанням філософії є питання про вічність, що є вічне – матерія чи свідомість? Однак, якщо сформулювати так основне філософське питання, то втрачає зміст ідея вічної боротьби матеріалізму з ідеалізмом. На перший план, виходить проблема вічності, яка постає перед людиною як у трактуванні матеріального світу, так і світу людського духу, світу людської духовної культури. Наприклад, релігія вже не просто визнається важливим складником духовного життя людства (ідеалісти), або “опіумом для народу”, “пустоцвітом на живому дереві людського пізнання” (матеріалісти), а стає провідним засобом реалізації ідеї вічності для мільйонів людей на планеті Земля. У свідомості кожної віруючої людини живе сподівання на здобуття нею вічності залежно від виконання нею певних моральних норм та принципів, встановлених тією чи іншою релігією.

Християнство сповідує ідею вічного життя душі людини після фізичної смерті тіла та воскресіння людини після “Страшного Суду”. Як бачимо, релігійні переконання – надто важливий складник філософського світобачення людини, щоб його ігнорувати або недооцінювати. Проблема вічності є справді основним питанням будь-якої філософії – незалежно від категоричного поділу її представників на матеріалістів та ідеалістів.

Після цього короткого міркування поглянемо на філософський світогляд Тараса Шевченка. Очевидно, що основне філософське питання (що первинне – матерія чи свідомість?) його не цікавило, а от питання вічності буття світу і людини було об'єктом прискіпливих роздумів і творчості протягом усього свідомого життя. Для адекватної відповіді на останнє запитання слушно разом із Шевченком “пережити” те, що пережив він.

Юнаком Тарас мріяв стати добрим художником-портретистом. Це був для нього “хліб насущний”. Потрапивши після звільнення від кріпацтва у вимріяну Академію мистецтв у Петербурзі, став активно реалізувати мрію свого дитинства. Однак швидко з'ясувалося, що в його душі живе інше, близьке до вибраного ним мистецтва, – покликання віршувати. Вже пізніше, у “Щоденнику”, замислюючись над змістом свого поетичного покликання, він писав: “Над чим працював я в цьому святилищі? (мається на увазі художня майстерня К. Брюллова). Дивно й подумати... Я komponував тоді українські вірші, що потім спали таким страшним тягарем на мою вбогу душу. Перед його чарівними творами я задумувався і леліав у своїм серці свого сліпця-кобзаря і своїх жадних крові гайдамаків. У сутині його вибагливо-розкішної майстерні, наче в гарячому дикому степу наддніпрянському, передо мною снувалися мученицькі тіні наших безщасних гетьманів. Передо мною стелився степ, засіяний могилами. Передо мною пишалася моя прекрасна, моя безталанна Україна в усій непорочній, меланхолійній красі своїй... І я задумувався, я не міг одвести своїх духовних очей од цієї рідної чарівної краси. Покликання – і нічого більше” [2, Т. 9, с. 58].

Поетичне покликання Шевченка з початком навчання в Академії лише набирало свого гону, міцніло і стверджувалося. Під керівництвом К. Брюллова, не тільки видатного майстра пензля, а й людини високої культури, Тарас Шевченко почав швидко набирати знань, розширювати свій культурний світогляд. Він перечитує книжки з доволі чималої бібліотеки свого наставника, зокрема “Історію Греції”, “Подорож Анахарсиса”, “Історію Христових походів”, романи Вальтер-Скотта та іншу історичну та художню літературу [3, с. 31]. К. Брюллов ввів свого найкращого учня в коло петербурзької богеми. Юний Шевченко стає вхожим у будинки В. Жуковського, Є. Гребінки, О. Струговщикова, М. Маркевича, М. Остроградського О. Нікитенка. Там він ставав свідком, а іноді – й учасником, “жвавих суперечок про мистецтво та з різних політичних і наукових питань, під час яких він був присутнім і які значно розширювали сферу його розуміння” [4, с. 58]. В біографічному нарисі про Тараса Шевченка В. Маслов зазначив, що “тільки завдяки вражаючій пам'яті та природному світлому розуму він переборював всі труднощі, і наукові факти влягалися в його голові не безладною масою, а у відомій системі і в стрункому порядку, так що Шевченко вражав іноді знаючих людей ясністю погляду на багато предметів, влучністю та сміливістю своїх висновків” [5, с. 30]. Отже, мав вироблений свій погляд на світ, мав певне філософське розуміння речей та явищ світу і, зокрема, явищ суспільного життя.

Низка його висловлювань, особливо в критиці ідеалістичної естетики К. Лібельта (польський філософ-ідеаліст), показує, що він визнавав первинність матерії і вторинність свідомості людини,

її волі, духу від матерії. Природу він розглядав вічною, незалежною від будь-яких духовних надприродних сил, як таку, що безперервно змінюється і розвивається. Вона, як писав Шевченко, *“Споконвіку вмивається, / Сонце зустрічає... / І нема тому почину / І краю немає!”* [2, Т. 9, с. 220].

Поетичне покликання вилилося у Тараса Шевченка в потужний потік художньої творчості, спрямований на реалізацію ідеї вічності. Перед мисленим зором поета відкрилася глобальна проблема його батьківщини: колись славна козацька країна лежала в руїнах, конали в останніх передсмертних конвульсіях рештки її державної сили і слави. Фактично залишався лише спогад у піснях та думках народу про державницьке життя України в минулому. Тому усвідомлення цього трагічного історичного факту стало основою формулювання ним філософії визволення України. Всю свою геніальну обдарованість поета він поклав на ідею відродження української держави і виведення її на широкий простір вічного існування в колі інших вільних слов'янських держав.

Філософія визволення України була викладена у *“Книгах буття українського народу”*, тобто у програмному документі Кирило-Мефодіївського товариства. Світоглядну основу цього документа становила Біблійна концепція світу, згідно з якою у світі не повинно бути жодних царів, а *“тільки один цар небесний утешитель”* [6, Т. 1, с. 250]. Зразком такої християнської держави була колишня козацька держава, бо *“там усі були рівні і старшини вибирались і кожен повинен був слугувати всім і за всіх працювати і жодної помпи, ні титула не було між козаками”* [6, Т.1, с. 257]. Далі у програмі констатовалось, що внаслідок дволикої, підступної політики сусідніх держав – Польщі та Московії, Україна втратила свою державність, пропала, лягла в домовину, *“але ще не мертва і скоро прокинеться і крикне на всю широку Слов'янщину ... та стане непідлеглою Річчю Посполитою в союзі слов'янським”* [6, Т1, с. 258].

Здійснити визволення України, витягнути *“з могили”* і повернути її в коло братніх слов'янських народів, на думку братчиків М. Костомарова, Т. Шевченка, М. Гулака, В. Білозерського та ін., можуть люди з месійним покликанням, постаті-провідники, зразком для яких є діяльність Ісуса Христа. Ця філософсько-світоглядна, заснована на засадах християнського світобачення, соціально-політична програма захоплювала не тільки кирило-мефодіївців, але і їхніх прихильників, особливо тогочасну студентську молодь. І в цьому пункті програмного уречалення на роль провідника, якому судилася доля Месії визволення України, вважали братчики, найбільше надавався Тарас Шевченко, який здобув дивовижний авторитет в колах української інтелігенції та в народі через свою виключно талановиту поетичну творчість. Микола Костомаров порівнював його прихід у товариство з *“появою якогось ангела-вісника”* [7, с. 187].

Таке визнання було цілком обґрунтованим. Насамперед, Тарас Шевченко привніс у Кирило-Мефодіївське товариство *ідею козацтва* не просто як історичну подію, як історичний факт, а як славу України, як зміст життя українського народу, як етичні підвалини його існування його буття, як синтез української думки, як *“філософію України”* [8, с. 242]. Крім того, він з'явився в товаристві як носій нової оригінальної філософії життя українця, що ґрунтувалась на глибинних засадах народного духу. Його спосіб мислення і творення був настільки злитий з українським народом, що розділити їх було просто неможливо. Усвідомивши своє месійне покликання, він взяв на себе *“роль нового Кобзаря”*, тобто співця й обновителя України [9, Т.1, с. 74].

Споконвіку в Україні лірник, кобзар користувався особливою пошаною серед народу. Слово кобзаря інформувало, навчало, інтерпретувало історичні події, закликало до боротьби за народні ідеали і завжди користувалося в народі незаперечним авторитетом. Тарас Шевченко чудово орієнтувався у цьому питанні ще з дитинства. По-перше, він відчував, знав роль влучного, дохідливого, зрозумілого слова загалом, а тим більше поетичного. У вірші *“Ну що б, здавалося, слова”* він писав: *“Ну що б, здавалося, слова ... / Слова та голос – більш нічого. / А серце б'ється – ожива, / Як їх почує!.. Знать, од Бога / 1 голос той і ті слова / Ідуть меж люди!”* [2, Т. 2, с. 88]

Він цілком свідомо поставив на сторожі свого народу Слово як могутню його зброю в боротьбі за національну і соціальну свободу. У *“Подражанні 11 псалму”* так і написав: *“Людей закованих моїх, / Убогих, нищих ... Возвеличу / Малих отих рабів німих!*

Я на сторожі коло їх, / Поставлю слово” [2, Т.2, с. 237].

Слово загалом – могутня зброя, яка здатна робити революційні перетворення. Наприклад, Помаранчева революція в Україні у 2004 році – була революція не фізичного насильства, а революція слова. Озброївшись словом, Тарас Шевченко став *“першим і найвидатнішим українським борцем за нову національну незалежність України”* [9, Т.1, с. 75]. Його Слово,

на думку А. Колодного, “було охоронцем українства. Завдяки йому воскресла Україна з тієї руїни, в яку її загнала імперська, шовіністична політика Московії... І певно, воно мало надприродну силу, бо ж, незважаючи на всі потуги заглушити його, вселити в українців національну німоту, виконувало роль Пророка й Спасителя” [10, с. 125]. Шевченкове Слово було тим засобом, який зробив його українським месією і ввів його самого у вічність. Слово стало філософією Шевченкової концепції революційної боротьби українців за соціальну і національну свободу.

Зрештою, Тарас Шевченко привніс у Кирило-Мефодіївське товариство нове філософське розуміння людини як особи вільної, незалежної, свідомого українського патріота, здатного кожним своїм учинком стати на захист соціально-моральних ідеалів батьківщини. Шевченкова людина, як і він сам, – активна, діяльна, патріотична. Не раз, коли його душу огортала зневіра і безнадійність, він звертався до Бога: *“Не дай спати ходячому, / Серцем замирати / І гнилою колодою / По світу валяться. / А дай жити, серцем жити / І людей любити, / А коли ні ... то проклинать / І світ запалити!”* [2, Т.1, с. 265].

Глибоким філософським змістом пройняті рядки цієї поезії, у якій висловлена прихильність його душі до людини, скерованої на творчу працю - відповідно до її покликання: *“Страшно впасти у кайдани, / Умирати в неволі, / А ще гірше - спати, спати / І спати на волі, / І заснути навек-віки, / І сліду не кинуть / Ніякого, однаково, / Чи жив, чи загинув! / Доле, де ти, доле, де ти? / Нема ніякої! / Коли доброї жаль, Боже, / То дай злої! Злої!”* [2, Т.1, с. 266].

Аналізуючи подвижницьку роль Тараса Шевченка в історії нашої культури, Л. Білецький зазначив, що він своєю патріотичною свідомістю і творчою діяльністю “розпочав колосальне діло, діло, яке під силу тільки генієві, діло цілковитого перетворення українського народу, переродження в кременю, монолітну Націю, свідому свого завдання, мети й обов’язку” [11, с. 5]. І це справді так. Переїнявши свідомістю пророка, Т.Шевченко, не вагаючись, поклав своє життя на жертвник нації. Першим його ударом по ненависному, російському царизму була поема “Сон”. Треба було мати велетенську силу духу і виняткову мужність, щоб, високо піднявши голову, кинути в очі всемогутньому у ті часи Миколі I слова їдкою сарказму. Тяжко постраждав він за свою хоробрість, але навіть десятирічне ув’язнення не зламало його духу і принесло йому безсмертну славу – славу генія українського народу. Добре з цього приводу сказав Л.Білецький: “І кайдани неволі, що брязкали на мученикові майже ціле життя, перетворилися у вічну славу, в лавровий вінок визвольної боротьби українського народу, у вічний заповіт встати, кайдани порвати і визволитись” [11, с. 12].

Шевченкове подвижництво, яке дало йому вічне безсмертя, – це безсмертя особливе, безсмертя в душах і вдячній пам’яті його рідного народу, безсмертя, яке висловив Пантелеймон Куліш над могилою поета так: “Наш еси поете, а ми нарід твій і духом твоїм дихатимемо во віки і віки” [9, Т.2, с. 14].

Тарас Шевченко – поет, художник, мислитель – сформувався у лоні української народної творчості як народний Кобзар, на досвіді української державницької практики під час козаччини, яку він глибоко шанував, усім своїм геніальним талантом пропагував і захищав. Навіть слово українець не вживав, замінивши терміном – козак, бо тільки козак – людина вільна, розкута, здатна, на його переконання, боротися за волю, причому як за свою власну, так і своєї держави. При цьому хочеться наголосити на тій важливій морально-світоглядній складовій філософського розуміння вічності – *Шевченковій концепції слави*. Поет часто вживав у своїх творах поняття – слава. У нього воно мало глибоке національне коріння, передовсім як важлива риса українського національного світогляду. Богдан Стебельський зазначав: “У світоглядній системі українця добра слава, бажання доброї слави є спонукою до добрих вчинків, аж до самопосвяти включно. Погана, зла слава, є п’ятном не лише її живого носія, але й після його смерті” [12, с. 183]. Ретроспективно очевидно, що Тарас Шевченко був свідомий своєї творчості задля здобуття Україною вічного буття в колі інших вільних народів, щоб ожила “добра слава, слава України”. Він сподівався і собі здобути скромну пам’ять у нащадків, просив їх “пом’янути не злим, тихим словом”. У триптисі віршів “Доля”, “Муза”, “Слава” він діалектично поєднав ці поняття в єдину концепцію вічності. Звертаючись до своєї “Долі” він зазначав: *“Ми не лукавили з тобою, / Ми просто йшли; у нас нема / Зерна неправди за собою. / Ходімо ж, доленько моя! / Мій друже вбогий, нелукавий! / Ходімо дальше, дальше слава, / А слава - заповідь моя”* [2, Т.2, с. 232].

Звертаючись до своєї “Музи”, поет просив: *“Моя порадонько святая! / Моя ти доле молодая! / Не покидай мене. Вночі, / І в день, і в ввечері, і рано / Витай зо мною і учи, / Учи не ложними устами / Сказати правду. Поможі / Молитву діяти до краю. / А як*

умру, моя святая! / Моя ти мамо! Положи / Свого ти сина в домовину, / І хоть єдиную сльозину / В очах безсмертних покажи" [2, Т.2, с. 233].

І, зрештою, у "Славі", яка іноді "мизкається з нудьги та з похмілля" з різними її недостойниками, він все таки благав: *"Мені, моя доле, / Дай на себе подивитись, / Дай і пригорнутись, / Під крилом твоїм любенько / В холодку заснути"* [2, Т.2, с. 238].

Об'єктом гострої полеміки і зіткнення різноманітних поглядів є ставлення тараса Шевченка до церкви, близькість чи віддаленість поглядів поета до християнського віровчення, місце трансцендентного у його творчості, наявність чи відсутність у ній містичних рис. Одні дослідники-шевченкознавці наголошують на зразковій християнській вірі поета, його теїзмі, відчутті трансцендентного, потайбічного, божественного (Михайло Грушевський, Л. Білецький, Д. Бучинський, митрополит Іларіон). Критичні вислови поета на адресу церкви, релігії і Бога пояснюють як "хвилини розпачу поета". Другі вважають, що критичні вислови Тараса Шевченка щодо Церкви, релігії і Бога – це результат його особливої світоглядної позиції (Д. Чижевський, П. Зайцев, Я. Розумний, І. Фізер). Ця позиція трактується, або як антропоцентризм, або як романтична іронія, але не в будь-якому разі, не заперечуючи релігійність самого Шевченка. Треті вкладають релігійні погляди поета у рамки колективних уявлень, вироблених культурною традицією (Г. Грабович, Л. Плющ). Четверті, ймовірно безпідставно, вважають поета атеїстом.

Михайло Грушевський першим висловлюється про релігійність Тараса Шевченка. Він пише: "Шевченко точно розділяв світ розуму і світ віри: функція першого – думка, функція другої – серце" [13, с. 153]: *"Нехай думка, як той ворон / Літає та криче, / А середньо соловейком / Щебече та плаче / Нишком..."* [2, Т.3, с. 154].

Безперечно, Тарас Шевченко був щиро віруючою людиною, переконаним християнином. В основі його релігійних переконань – народна релігійність українців. Як зазначив Анатолій Колодний, "поет був типовим виразником релігійного духу українства" [10, с. 125]. Хоча взагалі Шевченкова релігійність – це нецерковне християнство. Врахуймо два моменти з релігійних переконань Тараса Шевченка. По-перше, як художник і поет, божественність світу він вбачав у красі. У листі від 10 лютого 1857 року до Б.Залеського він писав: "Не досить бачити, милуватися прекрасним, розумним, добрим чолом людини, треба нарисувати його на папері й милуватися ним, як створінням живого Бога. Ось чого треба для повні нашої радості, для повні нашого життя!" [9, Т.3, с. 128]. По-друге, Шевченко захоплювався гострими протестними виступами ранніх християнських пророків проти старозавітних зловживань влади. Люті карі та погрози, які вони посилали на адресу царів та інших можновладців йому імпонували як борцєві за соціальне і національне визволення України. А.Козачковський пригадував, що коли поет перебував у нього у гостях у 1840 році, то часто читав Біблію, "відзначаючи місця, які вражали особливою величчю думки" [14, с. 36]. У пізніших роках він постійно звертався до Біблійних образів, за допомогою матеріалів Священної книги громив російський царський режим, словами Псалтиря вчив сучасників соціальної моралі та правди.

Відтак Шевченкова віра не була вірою світоглядно обмеженої, а навпаки – високоінтелектуальної людини. Він вважав, що потрібно повернутися до чистих джерел християнства, очистити його від подальших чужих йому нашарувань. До речі, ця ідея лягла і в основу "Книг буття українського народу", у якій наголошувалося: "Бо єдин єсть Бог істинний і єдин цар над родом чоловічеським, а люде як поробили собі много Богів, то поробили з тим і царів; бо як у кожнім кутку був свій Бог, то став у кожнім кутку свій цар, і стали люде биться за своїх царін, і стала земля пуще поливатись кров'ю і усіватись попелом і костями, і на всім світі умножилось горе і бідність, і хвороби, і нещастя, і незгода" [6, Т.1, с. 198].

Тарас Шевченко цілковито поділяв тезу, що "нема другого Бога, тільки один Бог, що живе високо на небі і везде духом своїм святим" [Там само], існує у почуттях та мисленні людини. У його уявленні ідея Бога пов'язувалася зі "світлом, сонцем правди". Звідси "ширити прекрасне й повчальне серед громадянства; це значить шириш світло правди; це значить бути корисним для людей і вгодним Богові" [6, Т.1, с. 32]. Таке розуміння Бога, за словами І.Огієнка, як "чарівної надії" людства, було далеко не тотожним з успадкованою російською православною церквою візантійської традиції – Бога Саваофа. Більше того, поет неодноразово підкреслював свої глибокі релігійні переконання, вважаючи що "без свідомого розуміння краси, людині не побачити Всемогучого Бога в дрібному листочку найменшої рослини" [15, с. 43]. Шевченко категорично відмежовувався від атеїзму, вважав атеїстів напівлюдьми.

Окремо зауважимо, що Тарас Шевченко глибоко ненавидів таку цезаропапістську модель християнства і його церкву, зразком яких у ті часи були російське православ'я та його церква,

керована Миколою I через підвладний йому Священний Синод. I в поезіях, і в листах, і в “Щоденнику” він гостро засуджував суспільно-ідеологічну практику цієї церкви, називаючи її зневажливо візантійщиною, ідолопоклонством, японським чудом, монстром тощо. У Нижньому Новгороді, де він перебував, повертаючись із заслання, йому випала нагода відвідати храм св. Юрія. Поет був вражений: “Побачивши, що двері церкви відчинені, я увійшов до притвору і, жажнувшись, спинився. Мене вразила якась бридка потвора, нарисована на трьохаршинній круглій дошці. Спочатку я подумав, що це індійський Ману або Вішну заблукав до християнської божниці поласувати ладаном та оливою. Я хотів увійти до самої церкви, коли двері розчинилися, і вийшла пишно й чепуристо вбрана, вже не цілком свіжа пані і, обернувшись до намальованої потвори, тричі побожно й кокетно перехрестилась і вийшла. Лицемірка! Ідолопоклонниця! І напевне повія. Та хіба вона одна? Мільйони на неї схожих, безглузких, з покаліченою душею ідолопоклонниць. Де ж християнки? Де християни? Де безплотна ідея добра й чистоти? ... Мені не стало духу перехреститися й увійти до церкви; з притвору я вийшов на вулицю” [2, Т. 9, с. 150]. Пізніше у Москві він побачив оригінал того нижньогородського образу, який його так налякав. Поет занотував: “Нерукотвориний менструальний образ, котрого копія мене колись перелякала в церкві Георгія, - оригінал сеї індійської огиди (безобразя) міститься у соборі і ціниться як старинність. Можливо, що це оригінальний індійський монстр” [2, Т.9, с. 186].

Спотворена підміна християнської віри церковною обрядовістю, що практикувалася російською православною церквою, викликала у Тараса Шевченка почуття відрази і відвертої зневаги. Перебуваючи проїздом у Москві в березні 1858 року, він був спостерігачем традиційного Кремлівського пасхального ходу, якого з незначними змінами і зараз можна побачити на російських каналах телебачення. Своє враження Тарас Григорович у “Щоденнику” записав так: “Коли б я перше нічого не чув про цю візантійсько-старовірську урочистість, то можливо, що вона б зробила на мене якийсь враження; тепер же – аніякого. Світла мало, дзвону багато, процесія - немов в'яземський медівник, суне в юрбі. Брак усякої гармонії й ані тіні краси” [2, Т.9, с. 218].

Не аби яку стурбованість у поета викликали огидні перекручення російською православною церквою змісту християнських свят, які ставали приводом для непомірного пияцтва, що, до речі, трапляється і нині. Цікавий запис у “Щоденнику” зробив поет під час святкування храмового свята апостолів Петра і Павла: “Сьогодні святкується пам'ять двох найбільших возвістителів любові й миру. Велике у християнському світі свято. А в нас - найколосальніше пияцтво з нагоди храмового свята. О, святі, великі, верховні Апостоли! Якби ви знали, як ми забруднили, як спотворили проголошену вами просту, прекрасну, світлу істину!... в ім'я ваше ми кланяємось бридким суздальським ідолам і чинимо на честь вашу бридку найгідкішу вакханалію” [2, Т. 9, с. 39].

Гострим несприйняттям підміни християнської віри зовнішньою театральністю церковних церемоній у російській православній церкві пройнята ціла низка поетичних творів Тараса Шевченка, зокрема таких, як поеми “Кавказ”, “Єретик”, вірші “Світе ясний! Світе тихий!”, “Ликері...” Наведемо приклад із ще не цитованого нами вірша “Світе ясний! Світе тихий!”, у якому висловлена досить категорична Шевченкова думка стосовно нанальності ліквідації старої, ще візантійської атрибутики у церковних відправах з метою утвердження нових гуманних принципів українського народного християнства: *“Світе ясний! Світе тихий! / Світе вольний несповитий! / За що тебе, світе-брате, / В своїй добрій, теплій хаті / Оковано, ому рано / (Премудрого одурено). / Баграницями закрито / І розп'ятієм добито? / Не добито! Стрепенися! / Та над нами просвітіся, / росвітіся!.. Будем, брате, / З багрянців онучі дроти, / Люльки з кадил закуряти, / Явленними піч топити, / А кропилом будем, брате, / Нову хату вимітати!”* [2, Т. 2, с. 286].

І як не парадоксально, на перший погляд, може здатися, що такі категоричні висловлювання проти церковної церемоніади свідчать про глибокий Шевченківський атеїзм, що й робилося у радянському шевченкознавстві. Найбільший авторитет тодішнього шевченкознавства стосовно вивчення світогляду поета – Іван Назаренко вважав, що Тарас Шевченко як “справжній борець за справу народних мас, за прогрес і культуру – не може не бути матеріалістом та атеїстом” [16, с. 206]. За цим марксистським постулатом він усі висловлювання Шевченка з приводу релігії та церковних церемоній обов'язково трактував як його атеїзм та критику релігії, що “мало величезне наукове і суспільно-політичне значення ... і то не тільки в нашій (тобто радянській. — Н.Г.) країні, але й в усьому світі у боротьбі проти темряви і неучтва” [16, с.232].

Про християнські переконання Тараса Шевченка вказують його ставлення до Ісуса Христа. Взагалі поет, як висловився Д.Чижевський, “антропологізує” Христа, пов'язує його божественність з людськістю. В “Букварі южнорусському” Шевченка сказано: “Ісус Христос,

Син Божий, Святим Духом воплощений од Пречистої і Пренепорочної Диви Марії, научав людей беззаконних слову правди і любові, єдиному Святому Закону. Люди беззаконні не йняли віри Його іскренньому святому слову і розп'яли Його на хресті межі разбойниками, яко усобника і богохула. Апостоли, святії ученики Його, рознесли по всій землі слово правди і любові і Його святую молитву" [17, Т. 5, с. 247].

Для поета Ісус Христос – центральна постать людської історії, оскільки саме в ньому людство здобулося на найвище досягнення добра, краси і правди. Водночас постать Ісуса Христа у творчості Тараса Шевченка зображена як постать великого пророка, що вказав людству шлях до оволодіння ним духом правди та вічності. Цей Дух Правди, як Дух Христа, на думку А. Колодного, "постійно горів у душі Т. Шевченка і не давав йому спокою при спогляданні неправди людської" [10, с. 130]. Постать Ісуса Христа як пророка людства надихала творчість Тараса Шевченка у його титанічній праці на відродження рідної нації.

Про глибоку релігійність Тараса Шевченка свідчить також зображення ним постаті Диви Марії, особливо у поемі "Марія". Дехто з дослідників даремно намагається виводити з цієї поеми Шевченків скептицизм стосовно Біблійного вчення. Навпаки, мало кому може вдатися образ матері Спасителя – образ, виведений з такою теплотою, увагою, толерантністю, як це вдалося Шевченку. Він і тут виявився на найвищому щаблі художньо-образного освоєння світу, особливо світу тонких почувань матері стосовно життєвої долі її сина.

Отже, безсумнівно, що філософсько-релігійні переконання Тараса Шевченка є глибоко духовні, науково обґрунтовані, патріотичні, істинно народні, послані Богом. У цьому – їх вічна живучість не лише в душах українського народу, а й народів світу. Шевченко віддав себе повністю народу і всесвітній цивілізації. А що залишив для себе? А нічого. Помер сиротою. Не плакала за ним дружина, ані сини і дочки, ані внуки. Чому так жорстоко розправилася з ним доля?

Насамкінець підкреслимо ще один момент. В історичній долі українського народу Тарас Шевченко сприймається не тільки як геніальний поет. Його поезія і постать вийшли далеко за межі власне літератури. Він увійшов в історію нашої національної культури і як "наш первий історик" (П. Куліш), і як видатний національний політик. Його по-праву вважають одним з найвизначніших українських громадсько-політичних діячів, творцем української нації. Геній Шевченка фактично започаткував нову національну концепцію, поставивши на порядок денний не лише питання про створення нової модерної української літератури, української літературної мови й національної культури взагалі, але й, що надзвичайно вагомо в конкретно-історичному контексті, про відродження української державності. У його творах, присвячених історичним і суспільно-політичним проблемам, викладено національно-революційну програму України, котра зберегла свою пророчу силу для всіх часів. Український народ черпає з Шевченкового "Кобзаря", з його епічних творів насущні й актуальні ідеї для сьогочасності, сприймає його невмируще слово як загальнолюдську морально-етичну заповідь і філософську мудрість.

1. Амаду, Хоргей (Жоржи). Лунс Карлос Простес. – М., 1951. – 310с.
2. Шевченко, Т. Повне видання творів. 2-е вид., доп. – Чикаго: Вид-во М.Денисюка, 1959-1963.
3. Косарик Д. Життя і діяльність Шевченка. – К.: Рад. Письменник, 1955. – 389с.
4. Біографія Шевченка за спогадами сучасників. – К.: АНУРСР, 1958. – 438с.
5. Лепкий, Богдан. Про життя і твори Тараса Шевченка. – Тернопіль: Джура, 2004. – 184с., іл.
6. Кирило-Мефодіївське товариство у 3-х томах. – К.: Наукова думка, 1990.
7. Зайцев, П. Життя Тараса Шевченка. – К.: Обереги, 2004. – 480с.
8. Бучинський, Д. Християнсько-філософська думка Т.Г.Шевченка. – Мадрид-Лондон, 1962. – 256с.
9. Кобзар. Видавництво УВАН в Канаді. Редакція, статті й пояснення П. Білецького. У 4-х томах. Вінніпег: Тризуб, 1952-1954.
10. Колодний, А. Україна в її релігійних виявах. – Львів: Сполом, 2005. – 336с.
11. Білецький, Леонід. Віруючий Шевченко. – УВАН, 1949. – 32с.
12. Стебельський, Б. Ідеї і сучасність. 36 статей та есеїв. – Торонто, 1991. – 352с.
13. Грушевський, М. З історії релігійної думки на Україні. – К.: Освіта, 1992. – 192с.
14. Дзюба, І. Застукали сердешну волю. – К.: Дніпро, 1995. – 62 с.
15. Митрополит Іларіон. Релігійність Шевченка. – Вінніпег, 1964. – 103с.
16. Назаренко І. Суспільно-політичні, філософські, етичні та атеїстичні погляди Т.Г. Шевченка. – К.: Держвидав літератури, 1964. – 300с.
17. Шевченко, Т. Зібрання творів у шести томах (видання автентичне 1-6 томам "Повного зібрання творів у дванадцяти томах"). – К.: Наукова думка, 2001-2003.